

Luka I. MILUNOVIĆ*

VJENČANJE CRNE GORE S MOREM
– O slici I. Žmirića u svijetlu arhivskoga dokumenta –

ABSTRACT: *Relying on the previously unused archival document in the literature, the paper points out new facts and different angles of view, regarding the arrival of the artist I. Žmirić with his artwork on Cetinje in 1881.*

KEYWORDS: *Montenegro, Montenegrin coast, Ivan Žmirić, painting*

„Narod crnogorski, čuvši iz najvišega riješenja Vašega Carskoga Veličanstva, da je susjedna nam Boka Kotorska Austriji ustupljena, izgubio je svaku nadu, koju je on od starina imao prema Rusiji.“ „A sada najusrdnije i sa suzama molim Vaše Veličanstvo, da blagoizvolite primiti nas u broj svojih podanika, jer mi u ovakvome stanju ni pod kakvim načinom živjeti ne možemo...“¹ Riječima, koje je Petar I Petrović uputio ruskome caru Aleksandru, 26. septembra 1814. godine, možda je najbolje počinjati razmatranja o Crnoj Gori i njenome primorju. Istorijska sudbina i volja velikih sila nijesu dugo dozvoljavale da crnogorsko kopno i more budu u istome, svome državnome okviru. More Duklje i Zete vrlo dugo neće zapljuskivati kopno države slobodne Crne Gore. Dugo će *Novi Grad* šedeti na kraj mora i brojiti valove niz pučinu² dok, kako će drugi pjesnik reći, sa ruku nevjeste Jadrana spadnu gvožđa tvrda da bi pobjednu himnu slušala sa svojih brda...³ U literaturi će

* Autor je publicista i teatrolog, Cetinje.

¹ *Zapisi*, 1940, knj. XXIII, str. 239–240.

² „Novi Grade, sjediš na kraj mora
i valove brojiš niz pučinu,
kao starac, na kamen sjedeći,
što nabraje svoje brojanice.“

(Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Titograd, 1959, str. 50).

³ „I da s tobom gledam na tvoj Lovćen plavi!

Pa jednoga dana, kad se gospod javi,
Kad orlovi naši visoko zabrode

ostati zapisano⁴ i to da je energični crnogorski vladar, knjaz Danilo I Petrović, stalno ponavljao – „bez morskog pristaništa ne daje nam mogućnosti da opstanemo, mi ćemo posle ostati tijelo bez duše.“

Tek će, poslije barske operacije Crnogorske vojske u Veljemu ratu, Knjaževina Crna Gora ponovo i formalno postati primorska država. Vojskovođa, pobjednik u ratu, knjaz Nikola I Petrović kao pjesnik nije mogao ostati literarno neuzbuđen ovako krupnim događajem. Konačno, crnogorski knjaz je uvijek vrlo uspješno kombinovao svoja politička i književna nadahnuća. Tako je nastala pjesma „Moru“.⁵ Navodimo stihove o *želji preodavnoj* kojima počinje knjaževa pjesma:

*Pozdravljam te sinje more
o livado tečna, ravna,
ti velika prostorijo,
željo naša preodavna!*

Ostaće zabilježeno da je prve stihove pjesme „Moru“ knjaz Nikola I izgovorio u decembru 1877. godine, kada se, tokom osvajanja Bara, sa vojskom našao na uzvišenju iznad sela Zupci, odakle je prvi put mogao videti bar krajičak upravo oslobođenoga mora.⁶ Prilikom oslobođenja Bara knjaz Nikola je svojoj vojsci uputio riječi: „Evo nam mora – naše davne i predavne želje. Pozdravim ga da bude čuvano i vjerno potomcima onih koji na kopnu proliše krv da u moru sagrađe kule našem sretnijem boljitku.“⁷ I tri decenije kasnije, „Polazući temelj novome Baru...“ Knjaz Nikola će uskliknuti: „Slava Crnogorcima i izginulim za slobodu Bara i Crnogorskog primorja.“⁸

Sva dešavanja i uspjesi Crne Gore tokom Veljega rata, pažljivo praćena u Evropi, naročito su snažno odjekivala u neposrednome okruženju. U kontekstu vizure širine doživljaja značaja događaja van Knjaževine Crne Gore ukazaćemo na program Akademije Društva *Svetog Đorđa* iz Kotora održane 28. aprila 1879. godine. U najavi akademije navedeno je 11 tačaka programa, poslije kojih je bio predviđen ples. Program je sadržao i prikazi-

I sa tvojih ruka panu gvožđa tvrda,

Da pobjednu himnu slušam s tvojih brda

I da s tobom slavim dan zlatne slobode!“ (Aleksa Šantić, „Boka“).

⁴ Branko Pavićević, *Danilo I Petrović Njegoš*, Beograd, 1990, str. 351.

⁵ „*Moru* je zanosna apostrofa razdraganog i srećnog patriote i pjesnika koji je ispunio svoju vjekovnu težnju.“; *Cjelokupna djela Nikole I Petrovića Njegoša*, Knj. I, *Pjesme* / Savo Vukmanović, Cetinje, 1969, str. 15.

⁶ Knjaz Nikola je dvije godine kasnije pjesmu preradio i dopunio. *Ibidem*, str. 358–359. Videti: *Ibidem*, str. 62.

⁷ Navodimo po: *Cjelokupna djela Nikole I Petrovića Njegoša*, knjiga četvrta, *Govori* / Savo Vukmanović, Cetinje, 1969, str. 104 i 268.

⁸ *Ibidem*, str. 56

vanje pozorišne predstave za koju je posebno objavljen afiš. Po najavi u *Glasu Crnogorca*, za nas ovom prilikom najinteresantnija, peta tačka programa akademije je bila vokalno i instrumentalno izvođene, kako stoji: „*MORU* pjesma Nj. V. Knjaza Nikole I.“⁹ Pjesmu knjaza Nikole je, kako se tada govorilo, uglazbio (komponovao za hor i orkestar) Špiro Ognjenović, a otpjevao hor Društva „Jedinstvo“ iz Kotora, uz pratnju *vojničke orhestre*. Napomenućemo i to da će u narednome broju *Glas Crnogorca* donijeti prikaz izvedenoga programa, sa pohvalama upućenim izvođačima.¹⁰

Politički, ekonomski i nacionalni, prije svega, ali i svaki drugi značaj koji je imao ponovni izlazak države Crne Gore na more pokrenuće razmišljanja, ali i emocije ne maloga broja ličnosti i društava u okruženju. Mnogi će na različite načine, shodno svojim afinitetima i mogućnostima, o tome događaju ostaviti uočljive tragove. Jedan od njih je bio i likovni umjetnik iz Zadra, profesor Ivan Žmirić (1842–1929).

Nešto više od godinu dana poslije nastanka konačne verzije pjesme knjaza Nikole I „Moru“, Ivan Žmirić je izradio sliku „Vjenčanje Crne Gore s morem“. Žmirićeva slika će odmah pošto je nastala, ali i kasnije, rekli bismo do naših dana, privlačiti pažnju mnogih znatizeljnika, kao i autora koji su pisali o ovome umjetničkome djelu prilazeći mu sa različitih aspekata.¹¹

Nećemo se ovom prilikom baviti raznim verzijama umjetničke slike, čak ni onom koja je dospjela do naših dana, ili njenim replikama. Dok ovđe govorimo o radu umjetnika Žmirića, „Vjenčanju Crne Gore s morem“, imamo na umu sliku koju je on donio na Cetinje. Ivan Žmirić će, naime, počevši od kraja jula 1881. godine, desetak dana boraviti na Cetinju, đe je njemu i njegovu radu, kako to bilježi i poluslužbeni *Glas Crnogorca*, posvećena posebna pažnja.

Za Žmirićev dolazak na Cetinje neposredno je vezana sadržina dokumenta konsultovanoga *de visu*, na koji treba skrenuti pažnju, makar i zbog toga što su se radovi na ovu temu do sada uglavnom oslanjali na kazivanja savremenika, periodiku i monografije. Dokument se čuva u Državnome arhivu Crne Gore, fond Ministarstvo unutrašnjih djela. Radi se u stvari o konceptu pisma, dopisa, koji je pripreman kako bi bio upućen profesoru Ivanu Žmiriću u Zadar.

⁹ *Glasa Crnogorca*, VIII/1879, br. 15, str. 4.

¹⁰ „Pjevačko društvo *Jedinstvo* i ono je milozvučnom melodijom dično izvelo svoje pojanje. Slava im!“ *Glas Crnogorca*, VII/1879, br. 16, str. 3.

¹¹ Viđeti: Ignjatije Zloković, „Vjenčanje Crne Gore sa morem“, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, V, 1956, 229–234. Anđa Kapičić-Dragičević, *Kralj Nikola u djelima likovnih umjetnika*, Cetinje-Beograd, 1991, str. 16–18. Mr Mirjana Jakelić-Mamula, „Pred slikom Ivana Žmirića *Vjenčanje Crne Gore s morem*“, *Glasnik Narodnog muzeja Crne Gore*, nova serija, I knjiga, Cetinje 2004, 157–162. Vesna Vičević, „Duždev brod u romanu *Despa* i neke istorijske paralele“, *Matica*, zima 2011, Podgorica, 2011, 307–324.

Tekst koncepta ispisan je rukom, ćirilичnim pismom (osim riječi *Gospodine* u naslovu, što je napisano latinicom) na, u to vrijeme i za takve namjene, uobičajeno korišćenoj hartiji. Osnovni tekst nije dug, pa ga integralno pružamo čitaocu na uvid:

„Velečastni *Gospodine!*

Videli smo iz novina i čuli od nekijeh prijatelja za divnu vašu sliku vjenčanje Crne gore s morem koju ste izlagali na obšte gledanje u parohinskoj bibliotici. Nama bila bi velika radost kad bi vi velečastni gospodine izvoljeli i (*u*) na Cetinje u ovoj crnogorskoj prestolnici pokazati vašu sliku (*vjenčanje Crne gore s morem*).

Ja se smijem nadati da će te Vi (*velečastni gospodine*) zadovoljiti opštu želju s brzim izloženjem (*Vaše*) više pomenute vaše slike u Cetinje.

Ako se odlučite (*na ovaj*) zadovoljit obštoj želji Cetinjskog Građanstva izvolite Mi javit čas vašega polaska da bih moga (*dati shodne preporuke našem Crnogorskom agentu u Kotor da vas*) raspoložiti za lakše vaše putovanje od Kotora do Cetinja.¹²

U citatu smo, osim riječi *Gospodine* sa početka, kurzivom i u zagradama dali riječi koje postoje napisane u pismu-konceptu, ali su precrtane. Pismo (koncept) pisano je u prvome licu (*Ja se smijem nadati...*) što upućuje na zaključak da se umjetniku neposredno obraća, odnosno da će ga potpisati sam ministar unutrašnjih djela, vojvoda Mašo Vrbica (*Videli smo... ili Nama bila bi... na početku prve i druge rečenice je, smatramo, tada uobičajena, autorska množina*). Konačno, ličnost sa nižim rangom u državnoj hijerarhiji, ne bi mogla reći da će: *dati shodne preporuke* Ramadanoviću, crnogorskome agentu u Kotoru.

Poslije navedenoga osnovnoga teksta slijede ispisana, jedan ispod drugoga, dva datuma, te mjesta odašiljanja (Cetinje) i upućivanja pisma (Zadar). Datumi su ispisani na lijevome dijelu stranice, odmah ispod posljednjega reda ćirilicom napisanih riječi koncepta pisma-poziva. Odmah ispod osnovnoga teksta pisma stoji latinicom ispisano: *Cetinje*. Ispred riječi *Cetinje* sto-

¹² DACG, MUD-1881, fas. 25, br. 1585. Na dokumentu, pri vrhu stranice sa osnovnim sadržajem ispisano je nekoliko, očigledno mnogo kasnije dodatih arhivskih oznaka. Tamo (slijeva nadesno) stoji: ćirilicom: MUD (lijevi ugao stranice) i broj arapskim ciframa (desni ugao dokumenta): 1585 (tekući arhivski broj – grafitna olovka). Zatim, u nastavku na dokumentu stoji broj 35 (olovka, crvena boja). Odmah ispod brojeva 1585 i 35 nalazi se otisak u plavoj boji pečata Državnoga arhiva Crne Gore.

je precrtana ćirilica slova *Ce* (započeto pisanje riječi Cetinje ćirilicom). U nastavku, poslije napisane riječi *Cetinje* arapskim ciframa je ispisano: *22/6 881*. što čitamo kao datum: 22. jun 1881. godine.

Nešto niže, ispod ovoga datuma stoji, takođe latinicom napisano: *Profesoru ISmiricu*, a ispod toga takođe latinicom, uz podvlačenje: *Zara* (odredište pisma - Zadar). Konačno, poslije svega ispisanoga, konkretno ispod riječi: *Zara*, odnosno u samome lijevome uglu stranice, napisano je i podvučeno: *21 / 7 881*. (dakle, još jedan datum: 21. jul 1881. godine).

Imajući na umu informacije koje nose navedeni datumi, ukazaćemo na povezanost upućivanja poziva i dolaska umjetnika Žmirića sa svojom slikom na Cetinje. Zato ćemo pomenuta dva datuma iz dokumenta dovesti u vezu sa trećim, koji preuzimamo iz *Glasa Crnogorca*.¹³ Treći datum nam govori o danu dolaska umjetnika I. Žmirića na Cetinje 1881. godine. Smatramo takođe da će povezivanje pomenutih datuma doprinijeti da se baci malo više svijetla na neke aspekte komunikacije i svakodnevnoga života u Knjaževini Crnoj Gori početkom osamdesetih godina 19. stoljeća.

Za nas ovđe interesantni broj *Glasa Crnogorca*, objavljen je u nedjelju, 2. avgusta 1881. godine. List u stalnoj rubrici „Domaće vijesti“, sa naslovom: „Cetinje, 1. avgusta“, donosi kratku vijest na čijemu početku stoji: „Juče je stigao na Cetinje profesor Žmirić iz Zadra...“. Umjetnik Ivan Žmirić je dakle stigao na Cetinje u petak, 31. jula 1881. godine. U pomenutoj crtici iz *Glasa Crnogorca* se u nastavku kaže: „... a donio je amo sa sobom čuveno već djelo svoje sliku „Vjenčanje Crne Gore s morem“, koja je izložena bila najprije u Zadru, a za tijeom po ostalijem većim mjestima Dalmacije, gdje je svuda stekla opšte priznanje i lijepu ocjenu. O slici samoj prozborićemo i mi svoju riječ ako budemo imali prilike da je vidimo.“

Posmatraćemo, dakle, povezanost tri datuma iz 1881. godine: (1) ponedjeljak, 22. jun; (2) utorak, 21. jul i (3) petak, 31. jul. Polazeći od toga da se citirani sadržaj dokumenta odnosi na pismo (ne na telegram) poslato umjetniku Žmiriću, moglo bi se reći da se u sva tri slučaja radi o datumima po starome, julijanskome kalendaru, tada zvaničnome u Knjaževini Crnoj Gori. Samo ćemo napomenuti da je pri komunikaciji sa inostranstvom putem telegrafa bilježen i datum po novome, gregorijanskome kalendaru kako bi se izbjegle moguće zabune.

Prvi datum, ponedjeljak, 22. jun, govori, kako je to bilo i uobičajeno, o nastanku pisma (koncepta). Vjerujemo da je istoga dana sadržaj dopisa prepisan, pripremljen za slanje preko pošte i potpisan u ministarstvu. Pismo je već šutradan moglo biti upućeno prema Zadru, jer je, po tada važećemu ljetnjemu poštanskome rasporedu, pošta polazila sa Cetinja za Kotor *utorkom*

¹³ *Glas Crnogorca*, X/1881, br. 31, str. 5.

u 11 ura. Po istome rasporedu pošta je sa Cetinja išla za Kotor i: nedeljom, srijedom i petkom. Pomenuti datum slanja pisma-poziva I. Žmiriću možemo prihvatiti uzimajući u obzir datum umjetnikova dolaska na Cetinje (31. VII).

Drugi datum, ubilježen na samom rubu stranice (utorak, 21. jul) trebalo bi da po ustaljenoj praksi znači kako je tada dopis administrativno završen, odnosno da je mogao biti trajno odložen (pohranjen) u arhivu, što se obično obilježavalo i sa a/a (*ad acta*). Ovo potvrđuje i zapis na drugoj stanici lista (poledini), đe u gornjemu desnome uglu stoji: „No 1463.“ što je podvučeno i ispod crte napisano: „21/7 1881“. Na dnu ove stranice stoji zaokružen br. 35.¹⁴ Na isti zaključak upućuje i zapis u sačinjenome pregledu primljenih i poslatih dopisa Ministarstva: „Godina 1881 Mjesec Juli. Svjeska II Od 13/7 – 24/7.“¹⁵ Pomenuti pregled vođen je u pet rubrika. Navešćemo sadržaj po rubrikama za dopis koji nas ovom prilikom interesuje. U prvoj rubrici: *Red. Broj*, stoji: 35; u drugoj: *Datum*, stoji: 21/7; u trećoj: *Od koga je predmet i mjesto*, stoji: - „ - t.j. znak za prijenos onoga što je iznad već napisano, a to je: *Vojvoda Mašo Vrbica Cetinje*; u četvrtoj rubrici: *Kome je upućen predmet i mjesto*, stoji: *Pošt. Gospodine ?*; i konačno u posljednjoj, petoj rubrici: *Sadržaj predmeta*, stoji: *Da izvoli doći na Cetinje i donijeti njegovu divnu sliku vjenčanje Crne Gore s morem*.

Možemo sada otvoriti pitanje: zbog čega se toliko dugo čekalo da se, iako bez ikakvih kasnije ubilježenih primjedbi ili dopuna, konkretni akt arhivira? Očigledno da nastankom i slanjem pisma predmet nije smatran završenim. Vjerujemo da se čekala reakcija, odnosno odgovor umjetnika Žmirića. Sasvim je moguće da su se, tek po primljenome pozitivnome odgovoru Žmirića na poziv, odnosno najvjerovatnije telegramom saopštenim datumom dolaska brodom u Kotor (ili polaska iz Zadra), ispunili uslovi da se koncept poziva arhivira kao administrativno završeni predmet. Ovakvo razmišljanje podržava i datum dolaska Ivana Žmirić na Cetinje (31. VII) jer je za desetak dana (21–31. jula) umjetnik sa svojim radom mogao stići iz Zadra.

Sadržaj dokumenta prije svega ukazuje da umjetnik iz Zadra, profesor Ivan Žmirić, nije došao na Cetinje po sopstvenoj inicijativi, već na poziv Ministarstva unutrašnjih djela Knjaževine Crne Gore. Očigledno da su u Crnoj Gori pažljivo praćeni svi oblici odjeka uspjeha postignutih u Veljemu ratu. Umjetnik iz Zadra je zaista veoma lijepo i sa uvažavanjem primljen na Cetinju. O njegovome boravku saznajemo nešto više iz dvije vijesti koje je objavio *Glas Crnogorca*, od kojih smo prvu već pomenuli. Iz druge vijesti *Glasa Crnogorca* objavljene u narednome broju, koji je izašao u nedelju, 9. avgusta,¹⁶ saznajemo više detalja o boravku umjetnika Žmirića na Cetinju.

¹⁴ To je redni broj pod kojim je predmet upisan u pregledu primljenih i poslatih dopisa MUD-a.

¹⁵ DACG, MUD-1881, fas. 25 Ovoj ispred ostalih dokumenata u fascikli.

¹⁶ *Glasa Crnogorca*, X/1881, br. 32, str. 3-4.

Slika „Vjenčanje Crne Gore s morem“, kako se kaže: „...bila je cijele ove nedelje predmet opšte pažnje i ocjene.“ U početku je bila postavljena na crnogorske dvor: „...gdje je naravno samo uskom krugu pristupna bila“.

Žmirićeva slika je zatim izložena u Velikoj lokandi: „...gdje je mnogobrojni svijet hodio da je vidi i da joj se nadivi.“ Sam knjaz Nikola je pokazao primjetnu pažnju prema umjetniku. U *Glasu Crnogorca* je istaknuto kako je Knjaz lično Žmiriću: „izrazio visoko zadovoljstvo“, da ga je pozvao u dvor na objed, te na kraju i odlikovao Ordenom za nezavisnost Crne Gore.

Autor pomenute vijesti u *Glasu Crnogorca* nije ostavio čitaocima bez saopštenih ličnih impresija, odnosno ocjena (*likovne kritike*) Žmirićeve slike: „Mjestimice je slika izrađena prekrasno, i kad se oko zadrži na tijem predmetima koji se osobito istječu pogođenom podjelom svjetlosti i sjenke te živom prestavom svojom hoće čisto da iskoče sa postave, zadovoljstvo se osjetiti osobito. Tako n. pr. vijenci oko broda sa cvijećem čisto izmamljuju čovjeka da se maši rukom da ga ubere,..."¹⁷ Napomenućemo da saopštene ocjene Žmirićeva rada (*likovna kritika*) snažno asociraju na ono što je dvije godine ranije izrečeno na istome mjestu o slici „Mlado crnogorsko djevojčice“ Vlah Bukovca.¹⁸

Odlazeći sa Cetinja, Ivan Žmirić je odnio i svoj rad, ostavljajući otvorenim pitanje zašto knjaz Nikola i pored toliko ukazane pažnje umjetniku nije kupio i zadržao njegovo umjetničko djelo. U literaturi se kao razlog najčešće navode ekonomske prilike. Ne sporeći uvijek izraženu visoku nedostatnost prihodne strane državnoga budžeta Knjaževine Crne Gore, ipak ćemo traženju odgovora na ovo pitanje prići iz drugoga ugla.

Treba uzeti u obzir da su na brodu, prikazanome na Žmirićevoj slici, kako se u literaturi ističe, pored knjaza Nikole i članova njegove uže porodice, prepoznatljivi i likovi crnogorskih vojvoda: Boža Petrovića, Petra Vukotića, Maša Vrbice, Ilije Plamenaca, Peka Pavlovića i Marka Miljanova, za služnika, učesnika i vojskovođu u bojevima tokom Veljega rata. Ova činjenica bi odmah mogla da pokrene razmišljanja u pravcu koji nije usmjeren ka domaćim ekonomskim prilikama. Zato ćemo, radi razotkrivanja¹⁹ tek otvoriti, za ovu priliku samo dva, pitanja. (1) Da li je, uzimajući u obzir karakter vladavine kakvu je njegovao, knjazu Nikoli I moglo biti prijatno, ili da li je uopšte želio i htio, da likovi toliko visokodostojnika dobiju priliku poput njegovih prethodnika i članova najuže porodice, tako što će biti stalno eksponi-

¹⁷ Navodimo po: Anda Kapičić-Dragičević, *Kralj Nikola u djelima likovnih umjetnika*, Cetinje-Beograd, 1991, str. 17–18.

¹⁸ O Bukovčevu radu se kaže: „Slika je izrađena s tolikom vještinom u plastici, e bi čovjek rekao da možeš uhvatiti rukom pojedine joj djelove, ili da će se svaki čas početi micati iz okvira, što'no riječ: kao da će progovoriti.“ (*Glas Crnogoca*, VIII/1879, br. 37, str. 3).

¹⁹ „Pitati znači utirati put. Stoga je poželjno, pre svega, obratiti pažnju na put i ne držati se pojedinih stavova ni naslova.“ (Martin Hajdeger, *Predavanja i rasprave*, Beograd, 1999, str. 9).

rani (*okačeni o zidu kao ikone, ili portreti evropskih krunisanih glava*) u crnogorskome dvoru, te kojemu drugo javnome, ili oficijelnome mjestu (Biljarda, ...)? (2) Da li bi, bar po razmišljanjima Gospodara, kao trajno izložen, sadržaj Žmirićeve slike možda pothranjivalo, ili ukazivalo na makar i najmanju mogućnost približavanja neke od prikazanih ličnosti knjaževnoj poziciji, ili bar, u neku ruku, dijeljenju sa njim (dovođenje u istu, ili vrlo blisku ravan) zasluga za uspjehe u Veljemu ratu, odnosno za ponovni izlazak države Crne Gore na more, ili ma čemu drugome što je za crnogorski narod značajno?

Vjerujemo da u osnovi ovakvih mogućih razmišljanja, ili na njihovo-me pravcu, možda leže razlozi što Žmirićeva slika nije kupljena i ostala na Cetinju, mnogo prije nego isključivo u domaćim finansijskim prilikama. Konačno, imamo na umu da je dvije godine ranije knjaz kupio sliku Vlaha Bukovca koju smo već pomenuli. Kada je nabavka umjetnina na dvoru Petrovića u pitanju, treba takođe imati na umu i ponovni dolazak Vlaha Bukovca na Cetinje dvije godine nakon Ivana Žmirića. Tom prilikom Bukovac je boravio u Velikoj lokandi od 24. juna od 16. avgusta 1883. godine i za to vrijeme izradio portrete knjaževe dece i još nekih ličnosti.²⁰ Za troškove Bukovčeva boravka u hotelu, putovanje do Pariza i sve otkupljene slike (11 radova) tada je ukupno plaćeno 222,7 napoleona (*napoleons d'or*) ili 4454 francuskih franaka u zlatu, što će, u skladu sa kursom valuta u Beču, crnogorska blagajna obračunati kao 2104,52 fijorina, a to je za ono vrijeme bio ne tako mali iznos.²¹

Iznešena razmišljanja mogla bi nas dakle uputiti na drugačiji zaključak o pomenutom aspektu sudbine Žmirićeva rada od onoga koji je do sada uglavnome nuđen u literaturi. Skloni smo razmišljanju kako je na odluku da se umjetnički rad Ivana Žmirića ne otkupi kako bi trajno ostao na Cetinje, mogao mnogo više uticati njegov sadržaj, nego cijena, odnosno mnogo više poruke koje slika nosi, ili bi mogla nositi,²² nego trajno loše državne finansijske prilike, kojima su se inače mogla objasniti (pravdati) mnoga činjenja, ili nečinjenja u Knjaževini Crnoj Gori.

²⁰ Luka Milunović, „Iz arhivske građe Uprave Dvora“, *Arhivski zapisi*, VI/1999, br. 1-2, str. 109–114.

²¹ Pri ocjeni visine pomenutoga iznosa treba danas, pored nivoa cijena proizvoda i usluga u ono vrijeme, imati na umu količinu zlata, odnosno težinu kovanica čija je vrijednost isplaćena. Videti šire: Luka I. Milunović, „Kursevi i obračun valuta u knjaževini Crnoj Gori“, u: *Novac u Crnoj Gori* (zbornik radova sa naučnog skupa), Cetinje, 2007, str. 261–286.

²² Možemo li i ovdje govoriti o, da tako kažemo, troslojnoj poziciji knjaza Nikole I, koji je silno želio i nastojao da stalno bude: (1) umjetnik-pjesnik, (2) knjaz-vladalac, te naročito (3) gospodar. Pjesnik je napiso pjesmu *Moru*; knjaz-vladalac je lijepo dočekao umjetnika iz Zadra i odlikovao ga, ali gospodar nije mogao dozvoliti da se o njegovoj nedodirljivoj veličini, čak i kao samo moguća, pokrenu bilo kakva za njega čak i manje prijatna, a kamoli neprijatna razmišljanja. O tome smo pisali i na drugome mjestu. Videti: *Idem*, „Gospodar i pozorište“, *Matica*, XX/2019, br. 80, str. 246.

Luka I. MILUNOVIĆ

WEDDING OF MONTENEGRO WITH THE SEA

– On the art painting by I. Žmirić in the light of an archival document –

Summary

The artwork „Wedding of Montenegro with the sea“ by Ivan Žmirić from Zadar, which can be seen as an expression of understanding in the environment, about the importance of the success of the state of Montenegro to managed and regain access to the Adriatic Sea. In view of these circumstances, the artistic work of I. Žmirić attracted considerable attention, since its appearance. By invitation, the artist (along with his artwork) resided in Cetinje during August 1881. The painting was exhibited in the Montenegrin court and later in hotel „Velika Lokanda“, so that it could be seen by a large number of curious people. Žmirić's artwork was not redeemed and remained in Cetinje, which to this day opens a whole series of questions and considerations through scientific and professional works, which are mainly based on literature and periodicals. On the basis of archival material, we offer new knowledge and answers to the brought up questions related to the Žmirić's stay in Cetinje in 1881, as well as his work and attitude towards him.